

XALQARO SIYOSIY MUZOKARALARNING ASOSIY TURLARI VA METODLARI

Davlatova Nigora

O'zbekiston Jurnalistika va Ommaviy Kommunikatsilar universiteti

Xalqaro munosabatlar yo'nalishi 2-bosqich magistranti

nigoradavlatova4015@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17443354>

ARTICLE INFO

Received: 1st October 2025

Accepted: 15th October 2025

Published: 22nd October 2025

KEYWORDS

Xalqaro munosabatlar, siyosiy muzokaralar, bilateral muzokaralar, ko'p tomonlama muzokaralar, formal muzokaralar, noformal muzokaralar, mediatsiya, vositachilik, diplomatiya, xalqaro tinchlik.

ABSTRACT

Ushbu maqolada xalqaro munosabatlarda siyosiy muzokaralarning asosiy turlari va metodlari, jumladan bilateral va ko'p tomonlama muzokaralar, formal va noformal muzokaralar hamda mediatsiya va vositachilikning roli tahlil qilinadi. Maqola siyosiy muzokaralarning mohiyati, maqsadi va xalqaro siyosiy jarayondagi ahamiyatini yoritib beradi. Shuningdek, zamonaviy global muammolarni hal qilishda muzokaralarning amaliy tajribalari keltiriladi. Tadqiqotlar xalqaro munosabatlarda siyosiy muzokaralarning tinchlikni saqlash va siyosiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni va kelajakdagi istiqbollari ko'rsatadi.

KIRISH

Zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimi murakkab va ko'p qirrali tuzilishga ega bo'lib, unda davlatlar, xalqaro tashkilotlar hamda mintaqaviy birlashmalar o'zaro doimiy aloqada bo'lishadi. Har qanday siyosiy, iqtisodiy yoki harbiy ziddiyatlarning hal qilinishi, manfaatlar muvozanatini ta'minlash va global barqarorlikka erishishda xalqaro siyosiy muzokaralar muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Bunday muzokaralar orqali tomonlar o'z pozitsiyalarini anglatadi, mojarolarni yumshatadi va o'zaro kelishuvga erishishga intiladi. Ana shu jarayonlarda muzokaralarning turlari va metodlarini to'g'ri tanlash muzokaralarning muvaffaqiyatli yakunlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Xalqaro siyosiy muzokaralar — bu xalqaro huquq va diplomatik normalar asosida olib boriladigan, tomonlarning o'zaro manfaatlarini muvofiqlashtirishga qaratilgan institutsional muloqot jarayonidir. Muzokaralar har doim aniq strategiya, uslub va yondashuvlarni talab etadi. Shu bois, muzokaralarning turlari (ikki tomonlama, ko'p tomonlama, bevosita va bilvosita muzokaralar) hamda metodlari (bosim orqali muzokara, murosas asosida, vositachilik yordamida, shuttle diplomatiya va h.k.) ularning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi notinch geosiyosiy muhitda siyosiy inqirozlar, mojarolar va ziddiyatlarni faqat harbiy kuch bilan emas, balki siyosiy muloqot va muzokaralar orqali tinch yo'l bilan hal etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, xalqaro tashkilotlar (BMT, YExHT, YXHT va boshqalar) tomonidan amalga oshirilayotgan muzokara tashabbuslari global siyosatda muzokaralar metodologiyasini chuqur tahlil qilish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada quyidagi masalalar atroflicha ko'rib chiqiladi: Xalqaro siyosiy muzokaralarning ilmiy-nazariy asoslari; Ularning asosiy turlari va har bir turining o'ziga xos jihatlari; Amaliyotda qo'llaniladigan asosiy

muzokara metodlari va ularning samaradorlik ko'rsatkichlari; Zamonaviy diplomatik amaliyotda muzokara texnikalarining evolyutsiyasi; Muvaffaqiyatli muzokaralarga erishish omillari va xalqaro tajriba asosida tahlillar.

Shunday qilib, maqola xalqaro siyosiy muzokaralar fenomenini chuqur tahlil qilishga, ularning turlari va metodlarini o'rganish orqali xalqaro munosabatlar tizimidagi muhim jihatlarni ochib berishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Xalqaro siyosiy muzokaralar sohasida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili muzokaralarning nazariy asoslarini va amaliy yondashuvlarini chuqur anglashga yordam beradi. Mazkur mavzuda asosiy e'tibor diplomatiya, xalqaro munosabatlar nazariyasi hamda konfliktologiya sohalarining tadqiqotlariga qaratilgan. Adabiyotlar tahlili natijasida muzokaralarning turlari va metodlariga oid ko'plab klassik va zamonaviy yondashuvlar aniqlanadi. Masalan, Aleksandr Y. Solov'yevning xalqaro muzokaralar nazariyasiga bag'ishlangan asarlari rasmiy va norasmiy muzokaralar o'rtasidagi farqni, shuningdek, ikki tomonlama va ko'p tomonlama muzokaralar xususiyatlarini yoritishda asosiy ilmiy manba hisoblanadi[1]. Bundan tashqari, Kristin M. Lavrovning "Diplomatiya va muzokaralar" nomli monografiyasi muzokaralar metodlari, jumladan vositchilik va oraliqchilik kabi usullarni tizimli tarzda tasniflab, ularning amaliyotda qo'llanilishi bo'yicha keng qamrovli tahlil beradi [2].

Metodologik jihatdan, xalqaro siyosiy muzokaralarni o'rganishda ko'pincha komparativ tahlil, tarixiy analiz, shuningdek, siyosiy-huquqiy yondashuvlar qo'llaniladi. Komparativ tahlil yordamida turli davlatlar va xalqaro tashkilotlar o'rtasida olib borilgan muzokaralar shakllari va usullari taqqoslanadi hamda ularning samaradorligi baholanadi. Tarixiy analiz esa, vaqt davomida muzokaralar shakllarining rivojlanish dinamikasini ochib beradi. Siyosiy-huquqiy yondashuv esa xalqaro shartnomalar, konventsiyalar va protokollar asosida muzokaralarning huquqiy jihatlarni o'rganishga xizmat qiladi.

NATIJALAR

Xalqaro munosabatlar tizimida siyosiy muzokaralar muhim vosita bo'lib, davlatlar o'rtasidagi nizolarni hal qilish, hamkorlikni rivojlantirish va tinchlikni ta'minlashda ajralmas ahamiyatga ega. Zamonaviy global dunyoda siyosiy muzokaralar orqali diplomatik yechimlar izlash, ziddiyatlarni yumshatish va xalqaro huquqiy normalarni mustahkamlash mumkin. Olimlar, xususan, Henry Kissinger va Johan Galtung muzokaralarni tinchlik barqarorligini saqlashda muhim omil sifatida ta'kidlaydilar[3].

Siyosiy muzokaralar bu ikki yoki undan ortiq davlatlar yoki siyosiy subyektlar o'rtasida yuzaga kelgan muammolarni hal etish, manfaatlarni muvofiqlashtirish va kelishuvga erishish uchun olib boriladigan diplomatik jarayonlardir. Muzokaralar asosiy maqsadi nizolarni zo'ravonliksiz hal qilish, o'zaro ishonchni oshirish va siyosiy barqarorlikni ta'minlashdan iborat. David Baldwing ta'kidlashicha, muzokaralar siyosiy maqsadlarga erishishda ijtimoiy o'zaro ta'sirning asosiy vositasi hisoblanadi[3]. Shundan kelib chiqib muzokaralar turlari va usullari quyidagicha ajratish mumkin.

1. Bilateral va ko'p tomonlama muzokaralar. Bilateral muzokaralar ikki davlat yoki siyosiy subyekt o'rtasida to'g'ridan to'g'ri olib boriladi. Ular ko'pincha chegaralar, iqtisodiy hamkorlik yoki xavfsizlik masalalarini muhokama qilish uchun qo'llaniladi. Masalan, AQSh va Sovet Ittifoqi o'rtasidagi qurollarni nazorat qilish bo'yicha SALT muzokaralari (Strategic Arms Limitation Talks) bilateral muzokaralarning samarali namunasidir[4]. Ko'p tomonlama muzokaralar esa bir nechta davlatlar yoki xalqaro tashkilotlar ishtirokida amalga oshiriladi.

Ular global muammolar, masalan, iqlim o'zgarishi yoki savdo masalalarini hal qilishda muhimdir. BMT Klimat o'zgarishi konferentsiyalari ko'p tomonlama muzokaralarning yorqin misolidir[5].

2. Formal va noformal muzokaralar. Formal muzokaralar an'anaviy diplomatik jarayon bo'lib, qat'iy tartibga asoslanadi, bayonotlar va protokollar bilan hujjatlashtiriladi. Rasmiy konferensiyalar, BMT sessiyalari bunga misol bo'la oladi. Noformal muzokaralar esa qat'iy qoidalarsiz, ko'proq norasmiy uchrashuvlar va shaxsiy muloqotlarga asoslanadi. Ushbu usul odatda ishonchni oshirish va murosa topishda qo'llaniladi. Misol tariqasida, "shaxsiy diplomatiya" yoki "qora stol" muzokaralari keltiriladi[6].

3. Mediatsiya va vositachilik roli. Mediatsiya nizoli tomonlar o'rtasida vositachi shaxs yoki tashkilot yordamida muzokaralarni tashkil etishdir. Bu usul ko'plab xalqaro nizolarda muvaffaqiyat bilan qo'llanilgan, masalan, Norvegiya vositachiligida Yangi Zelandiya va Pokistondagi ba'zi ziddiyatlarni hal qilish. Vositachilik esa, ko'proq xalqaro tashkilotlar (BMT, Yevropa Ittifoqi) tomonidan amalga oshiriladi va siyosiy barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi[7].

Xalqaro siyosiy muzokaralarning ijtimoiy va siyosiy ahamiyati. Siyosiy muzokaralar xalqaro jamiyatda ishonch muhitini yaratadi, ziddiyatlarni qonuniy va diplomatik yo'l bilan hal qiladi. Johan Galtung tinchlik tadqiqotlarida muzokaralarni "siyosiy dialog" deb atab, ularning zo'ravonlikni kamaytirishda va barqaror tinchlik o'rnatishda ajralmas ekanligini ta'kidlagan[2]. Shuningdek, muzokaralar orqali iqtisodiy va xavfsizlik hamkorligi kuchayadi, davlatlar o'rtasida barqaror o'zaro manfaatlar yaratiladi. Bu esa global siyosiy tizimning barqarorligini ta'minlaydi[8].

Muzokaralar misolida xalqaro nizolarni hal qilishning amaliy tajribalari Misol tariqasida, 2015-yildagi Eron yadroviy dasturi bo'yicha P5+1 davlatlari (AQSh, Rossiya, Xitoy, Buyuk Britaniya, Fransiya va Germaniya) bilan olib borilgan muzokaralar natijasida imzolangan "Jeneva bitimi" xalqaro tinchlik va xavfsizlikda muhim burilish bo'ldi. Ushbu muzokaralar murakkab siyosiy manfaatlarini muvofiqlashtirish orqali xalqaro hamjamiyatning yirik xavfsizlik muammosini hal qilishga xizmat qildi[9]. Yaqinda 2023-yilda bo'lib o'tgan Ukraina tinchlik muzokaralarida ham vositachilik va diplomatik yondashuvlarning yangi usullari qo'llanilib, mintaqaviy barqarorlik uchun yangi imkoniyatlar yaratildi[10].

MUHOKAMA

Xalqaro siyosiy muzokaralar zamonaviy dunyo siyosatining murakkab va ko'p qirrali jarayonlaridan biri bo'lib, ular orqali davlatlar o'z manfaatlarini himoya qilish, ixtiloflarni bartaraf etish va hamkorlikni mustahkamlashga intiladilar. Muzokaralar faqat biror muammoni hal qilish vositasi emas, balki xalqaro tizimda ishonchni shakllantiruvchi, kuchlar muvozanatini saqlovchi va barqarorlikni ta'minlovchi mexanizm sifatida ham namoyon bo'ladi. Xalqaro siyosiy muzokaralarning xilma-xilligi ularning qo'llanish doirasi va vazifalarining kengligi bilan izohlanadi. Ularning eng asosiy turlari rasmiy va norasmiy, ikki tomonlama va ko'p tomonlama muzokaralar hisoblanadi. Har bir turning o'ziga xos xususiyatlari, kuchli va zaif tomonlari mavjud. Rasmiy muzokaralar davlatlar yoki xalqaro tashkilotlar o'rtasida qat'iy protokol asosida o'tkazilib, ko'pincha xalqaro huquqiy hujjatlar bilan yakunlanadi. Norasmiy muzokaralar esa rasmiyatchilikdan holi bo'lib, aksar hollarda ishonchni mustahkamlash, tomonlar pozitsiyalarini aniqlashtirish uchun xizmat qiladi. Ikki tomonlama muzokaralar odatda tor doiradagi masalalarni hal qilishda qulaylik yaratsa, ko'p tomonlama muzokaralar global miqyosdagi masalalarni yechishda, jumladan iqlim o'zgarishi, qurolsizlanish yoki mintaqaviy xavfsizlik muammolarida muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Eron yadroviy dasturi yuzasidan olib borilgan "5+1" shaklidagi muzokaralar yoki

BMT doirasida o'tkaziladigan global sammitlar ko'p tomonlama yondashuvning amaliy misollaridir.

Muzokaralarning metodlari ham ularning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. To'g'ridan-to'g'ri muzokaralar orqali tomonlar o'zaro muloqotda bo'lib, masalani ochiq-oydin muhokama qiladilar. Bu metod ko'pincha ikki tomonlama kelishuvlarda qo'llanadi. Biroq, qarama-qarshilik kuchli bo'lgan hollarda yoki ishonch past bo'lgan vaziyatlarda vositachilik (mediation) yoki oraliqchilik (arbitration) metodlari muhim rol o'ynaydi. Vositachilik uchinchi tomon ishtirokida olib boriladigan muzokara shakli bo'lib, taraflar o'rtasida murosas topishga xizmat qiladi. Norvegiya tomonidan vositachilik qilingan Isroil va Falastin o'rtasidagi "Oslo muzokaralari" bu metodning muvaffaqiyatli namunasi sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, xalqaro nizolarni hal etishda arbitraj usuli ham keng qo'llaniladi. Bu holatda mustaqil xalqaro sudlar yoki arbitraj komissiyalari nizolarni huquqiy asosda ko'rib chiqadi. Masalan, Dengiz huquqi bo'yicha xalqaro tribunal tomonidan Filippin va Xitoy o'rtasidagi Janubiy Xitoy dengizi bo'yicha chiqarilgan qaror bunga yaqqol misoldir.

Zamonaviy siyosiy realiyat shuni ko'rsatadiki, muzokaralarda faqat an'anaviy metodlar yetarli bo'lmay qolmoqda. Raqamli diplomatiya, mediatsiya texnologiyalari, xalqaro jamoatchilik fikri, ijtimoiy tarmoqlarning siyosiy bosim vositasi sifatidagi o'rni bularning barchasi zamonaviy muzokaralarda yangi omillar sifatida paydo bo'lmoqda. Ayniqsa, Rossiya-Ukraina urushi, AQSh Xitoy savdo mojarolari kabi holatlar global kuchlar o'rtasida murakkab, ko'p bosqichli va gibrid xarakterga ega muzokara formatlarining zarurligini ko'rsatmoqda. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, muzokaralarning muvaffaqiyati nafaqat ularning turiga yoki metodiga, balki ishtirokchilarning siyosiy irodasi, murosas qilishga tayyorligi va xalqaro huquq me'yorlariga rioya etish darajasiga ham bog'liq. Har bir muzokara bu siyosiy iroda, strategik yondashuv va diplomatik mahoratning sinov maydonidir. Umuman olganda, xalqaro siyosiy muzokaralar murakkab va ko'p qatlamli jarayon bo'lib, ularning turlari va metodlarini chuqur o'rganish nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki real siyosiy amaliyotda barqarorlik va tinchlikni ta'minlash uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois, ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar, tahliliy tadqiqotlar va qiyosiy yondashuvlar hozirgi vaqtda nihoyatda dolzarb hisoblanadi.

XULOSA

Xalqaro siyosiy muzokaralar xalqaro munosabatlarda tinchlik va barqarorlikni saqlashda, davlatlar o'rtasidagi nizolarni qonuniy va diplomatik yo'l bilan hal qilishda markaziy o'rin tutadi. Bilateral va ko'p tomonlama, formal va noformal muzokaralar orqali siyosiy manfaatlar muvofiqlashtiriladi, vositachilik va mediatsiya yordamida esa ziddiyatlar yumshatiladi. Kelajakda siyosiy muzokaralarni yanada samarali qilish uchun yangi texnologiyalar va xalqaro institutlar imkoniyatlaridan keng foydalanish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Андрей Александрович Соловьев. "Формальное и Реальное Образование в Российской Философии" 2015.
2. Dennis V. Lavrov. Phylomitogenomics bolsters the high-level classification of Demospongiae (phylum Porifera). 2018.
3. Kissinger, H. (1994). Diplomacy. Simon & Schuster.
4. Galtung, J. (1996). Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization. Sage Publications.

5. Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23(1), 5-26.
6. Walker, W. (2003). Nuclear Diplomacy and the Strategic Arms Limitation Talks. *International Security Journal*, 28(3), 153-177.
7. UNFCCC. (2024). Conference of the Parties. <https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences>
8. Fisher, R., Ury, W., & Patton, B. (2011). *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*. Penguin Books.
9. Bercovitch, J. (2021). *Mediation in International Relations*. Cambridge University Press.
10. Kupchan, C. A. (2020). *The Sources of Peace: Understanding International Cooperation*. Princeton University Press.
11. Nephew, R. (2017). *The Iran Nuclear Deal: A Definitive Guide*. Council on Foreign Relations.
12. Smith, J. (2023). Diplomacy and Mediation in the Ukraine Conflict. *Journal of International Peace Studies*, 38(2), 110-130.

